

Contacten

In vergelijking met de hedendaagse snelheid van het leven ging in de periode van de Gemertse schepenbank alles met een slakkengang. De mobiliteit was beperkt en er is tussen 1470 en 1810 op het gebied van vervoermiddelen ook helemaal geen revolutionaire verandering te melden. Toch waren er wel degelijk contacten met andere streken. Uiteraard waren er vooral allerlei uitwisselingen met de inwoners van de andere dorpen en steden in Zuidoost Brabant. Een voorbeeld? Een man uit Budel, *glascremer van zijn stijl* (glashandelaar van beroep) werd aldaar bestolen. Toen een marskramer uit Sint Anthonis de gestolen waar in Gemert te koop aanbood, werd hij onmiddellijk gearresteerd. De regionale tam-tam werkte blijkbaar goed!⁷⁰ Dat ondervond ook de “alhier gedetineerde jood” Alexander Benjamin. Vanuit Sambeek kwam de beschuldiging dat deze persoon in dat dorp aan de Maas de predikant Buijs en diens huishoudster had bestolen. Het feit dat Gemertse jongens hadden gezien dat Benjamin iets in de gracht achter de Commanderie – het kasteel – had gegooid dat, eenmaal opgevist, een

breekijzer bleek te zijn, was voldoende om te overwegen de verdachte aan een scherp *examen en torture* te onderwerpen. Echter, zonder pijn of banden van ijzer was Alexander Benjamin, 68 jaar, geboortig van Frankfurt, maar zonder woonplaats, bereid te bekenen dat hij de diefstal had gepleegd. In het *eerste weerdshuijs* van Beek waar hij had overnacht, trof men de porseleinen kopjes met rode bloemen aan die bij predikant Buijs waren gestolen. De straf viel mee. Alexander werd voor eeuwig uit Gemert verbannen. Gezien zijn zwervend bestaan zal hij deze straf vast niet onbillijk hebben gevonden: je bent een wandelende jood of je bent het niet.⁷¹

Ook plaatsnamen van-verder-weg duiken, de ene met regelmaat, de andere slechts een enkele keer, in de Gemertse schepenprotocollen op. Een *buitengewone* opsomming:

Achel, Aken, Alem, Alphen a/d Maas, Amersfoort, Amsterdam, Antwerpen, Appeltern, Arnhem, Assent, Baak, Baugé (in Noord-Frankrijk), Batenburg, Berg in het land van Gulik, Bergen op Zoom, Beverwijk, Blaarthem, Bologna, Bondhuis (in Friesland), Brandenburg, Breda, Bree, Broekhuizen, Bruchsal (bij Mannheim), Bruinisse, Brussel,

Bussum, Colmschate (vlak bij Deventer), Delft, Den Haag, Deventer, Diepenbeek, Dieren, Diest, Düsseldorf, Dussen, Dordrecht, Drunen, Druten, Echternach, Emmerich, Geldermalsen, Geldern, Gerdingen, Goch, Goeree-Overflakkee, Groesbeek, Gruitrode, Haarlem, Hamburg, Hamont, Haren, Hasselt, Heeg (in Friesland), Heel, Heemstede, Helden, Hemert, Hernen, Hertefeld, Hilversum, Hommersum (vlak bij Goch), Hoogstraten, Huizingen, Horst, Ipendam, Jutphaas,

Mevrouw de gravin De Banaston, thans in Gemert residerende, heeft aan drossaard Meijer een briefje in de Franse taal gegeven, waarvan de inhoud luidt: "Ik, ondergetekende, verklaar dat ik vandaag, op 21 januari 1793 aan monsieur Castel, notaris te Parijs, heb gestuurd een blanco handtekening op papier met nationaal zegel, met een bestemming die aan meester Meijer bekend is, en die ik heb gemerkt met twee tekens, die zullen dienen als teken van herkenning en fraude zullen tegengaan. Deze maatregelen heb ik genomen vanwege de moeilijkheden in Frankrijk."

Kalkar, Kampen, Keerbergen, Keulen, Keuttehoven (in Belgisch Limburg), Kleef, Klinge (in Vlaanderen), Leiden, Leiderdam, Leuven, Lier, Lisse, Lith, Loenhout, Lommel, Loon, Lottum, Luik, Maasbommel, Maaseik, Maastricht, Macharen, Maren, Mechelen, Meerhout, Middelburg, Mook, Münsterbilzen, Nieuwkerke, Nijmegen, Nuland, Olburgen, Olst, Oosterend, Opdam, Ordingen, Orthen, Oudekerk, Oudorp, Papenhoven, Parijs illustratie: tekst hieronder in grijs kadertje, Peer, Posen, Puiflijk (in het land van Maas en Waal), Retie, Roermond, Rome, Rossum, Rotterdam, Sassenheim, Schiedam, Siertorp, Sint-Pietersvoeren, Sint-Truiden, Sittard, Slangenburg, Terhorst, Tiel, Tilburg, Tongerlo, Turnhout, Udem, Utrecht, Velp, Venlo, Venraij (dichtbij maar toch 'over' de Peel), Voorburg, Vught (een collega-commanderie binnen de Ballije Alden Biessen), Waalwijk, Waspik, Wateringen in Holland, Warenborg, Weert, Well, Wenen, Westvoorne, Weszaandam (Westzaan?), Wezel, Wijck (bij Utrecht), Wijlre (in het land van Kleef), Xanten, Zaandam, Zaltbommel, Zoetendaal en Zwolle. Net als Johan Posters, ritmeester van

Zijne Koninklijke Majesteit van Groot-Britannië, die in 1690 een bezoek aan Gemert bracht, hadden personen uit alle zojuist genoemde plaatsen een band met Gemert of een reden om een bezoek te brengen aan de aloude Commanderie. Ter illustratie nemen we Luik als voorbeeld. Die stad was in de vroege periode van de schepenprotocollen nu eenmaal 'ons' bisdom, maar ook de stad waar maar liefst drie Gemertenaren het tot pastoor-commandeur of grootpastoor van St. Andries en Gangulphe schopten, zoals de zeer eerwaarde heer Guilhelmus Cox, zoon van de Gemertse schout Cox.⁷² Hij was, na nog een tijd de pastoor van Ordingen (nabij St. Truiden) te zijn geweest, de opvolger van zijn dorpsgenoot Johan Coolen (geboren in 1669) en de voorganger van nóg een dorpsgenoot, namelijk Petrus Franciscus Theunissen.

In dit torentje, gebouwd tegen de wand van de citadel van Luik, hadden de uit Gemert afkomstige groot-pastors hun werkkamer. (Foto: Toon Grassens)

Genealogie

In het archief worden de indices en transcripties van het Gemerts scheinprotocol vooral geraadpleegd door stamboomonderzoekers. Met een beetje geluk komt zo'n genealoog niet alleen de volgende voorouder tegen, maar kan hij bovendien met behulp van een aantal fragmenten van het bestaan van die betovergrootvader een *skone* levensbeschrijving componeren. Of men ontdekt dat de familie Verhofstad (al minstens zeshonderd jaar in Gemert) in de middeleeuwen "Van de Hostat" heette. De herkomst van de familienaam Van

Lanckvelt blijkt uit een erfdeling in 1525. Thonis van Lanckvelt, wonend in Gemert, kreeg toen een deel van de rogge-opbrengst van de hoeve te Erp geheten Lanckvelt. Morees hoort bij de bekende Lieshoutse bierbrouwer. Maar Laurens Hendricus Morees, "tegenwoordig" inwoner van Lieshout, woonde eerst in de *Straet* in Gemert. Jan Aert IJwants werd in de loop der tijden Aertijwens, en vervolgens Verdieuwenisse en weer later Verdiewens. Ooit stond er een huis in de Pandelaar dat "den Mickert" heette, en de Pandelaar is ook duidelijk de stamplaats van de familie Mickers. Enzovoort, enzovoort.

Hoe groot is de kans dat één van uw voorouders rondliep in het Gemert van 1473-1810?

		geboren omstreeks	aantal
1e graad	ouders	1950	2
2e graad	grootouders	1920	4
3e graad	overgrootouders	1890	8
4e graad	betovergrootouders	1860	16
5e graad	oud-ouders	1830	32
6e graad	oud-grootouders	1800	64
7e graad	oud-overgrootouders	1770	128
8e graad	oud-betovergrootouders	1740	256
9e graad	stam-ouders	1710	512
10e graad	stam-grootouders	1680	1024
11e graad	stam-overgrootouders	1650	2048
12e graad	stam-betovergrootouders	1620	4096
13e graad	stam-oudouders	1590	8192
14e graad	stam-oudgrootouders	1560	16384
15e graad	stam-oudovergrootouders	1530	32768
16e graad	stam-oudbetovergrootouders	1500	65536
17e graad	edel-ouders	1470	131072

Krenten in de pap

Naast de veel voorkomende transportakten, geldleningen, erfdelingen en testamenten handelen de akten in het protocol af en toe ook over zaken als "echtingen" van onechte kinderen, huwelijkse voorwaarden, "pensioenregelingen" (waarbij een ouder persoon of echtpaar de bezittingen afstond in ruil voor goede verzorging gedurende de oude dag), geldsprokkelingen om dochterlief de gelofte van armoede

af te kunnen laten leggen en in het klooster in te laten treden, of zoonlief tot priester te kunnen laten wijden, bedevaarten of het voornemen daartoe (waarbij thuisblijvers ook graag een aflat verwierven en daarom de reis "sponsorden"), zoenakten, waarbij de familie van dader en slachtoffer zich verzoenden, en de beslechting van ruzies door het aanwijzen van vier goede, wijze mannen, die een bin-

dende scheidsrechterlijke uitspraak moesten doen. Zelfs de regelingen over gemeenschappelijk gebruik van de waterput en erfdiensbaarheid bieden een helder zicht op de mores van die tijd:

“Gerit Joesten bekent dat Dirck Everts is *geweecht* van een lopense land die Dirck heeft gekocht van Jan Emonts, in de Pantelaer. Dit stond niet in de koopbrief, want dat was men vergeten, maar het hoorde er wel in!”

Zulke akten leest de transcribent natuurlijk met nóg meer aandacht, maar de echte krenten in de pap waren al die jaren een aparte notitie waard. Niet altijd spectaculair, maar wel veel kleine feestjes van herkenning, zoals het moment dat de prijs van spijkers aan het begin van de 16^e eeuw duidelijk wordt – 200 nagels voor 2 braspenningen, of de pachtcontracten tussen de commandeur en de mulder, of het feit dat er in opdracht van de commandeur valken gekocht werden in Denemarken. Dat klinkt net zo ver weg als de opmerkelijke nalatenschap, voor een Gemertenaar dan toch, wanneer blijkt dat hij in bezit was van koggenetten, die hij in “het Oostlant” verworven had.⁷³ De pret-

tige verbazing wanneer je de als deftig ingeschatte omschrijving een *caduque huijsinge* in het Schoolstraatje ineens doorziet: kaduuk = kapot. De glimlach wanneer een telg uit het Gemertse geslacht Jegers in de ene akte als *voormispriester* wordt omschreven, en in de volgende akte als *vroegmispriester*, de nog bredere glimlach bij de mededeling dat de vrouw die in het huwelijk gaat treden een bejaarde bruid is (wat wil zeggen dat ze 25+ is), het gegrinnik wanneer iemand zijn herbergvertering niet anders weet te betalen dan met zijn bed, de vaststelling dat zout in vroegere dagen enorm belangrijk was (een voerman die zout laadde moest precies uitleggen waar hij het heen bracht)⁷⁴, de hoofdbreken over een geheimzinnige mededeling:

“Peter, de zoon van Melis Carlis, heeft beloofd aan Jan de Jongste, zijn broer, de somma van 44 peters, te Lichtmisse naastkomende over 30 jaar te betalen. Voorwaarde: Peter zal *dese penningen leren een mijll ront om Ghemert.*”

Daar is het gevoel van medelijden met Jenneke van Strijbosch, die, wanneer haar broer vast het ouderlijk huis gaat bewonen en beheren – hij belooft tot de erfdeling het huis droog van dak

en dicht van wanden te houden – als troost te horen krijgt dat zij het bed zal erven waarop haar ouwelui zullen sterven. Iets om naar uit te kijken?!⁷⁵ En daar is het gevoel van bewondering voor Henrica, de dochter van Henrick Thoremans, die in 1540 naar Rome is gereisd om daar haar neef Dirck te gaan bezoeken. Een vrouw alleen, in die tijd! Ze bezoekt ook de paus en maakt in een brief gewag van de *gebenedyden handen* van de Heilige Vader. Ze heeft het nog over Sinte Veronica en haar voornemen alle heilige plaatsen te bezoeken. Zij laat u allen, “mijn lieve heren ende vanden”, hartelijk groeten.⁷⁶

Iets minder ver, maar toch ook behoorlijk buitendorps, ging een telg van de familie Van Lanckvelt. Welbeschouwd woonde en studeerde hij in vrijwel dezelfde steden als zijn beroemde verre familielid Joris van Lanckvelt, beter bekend als Macropedius, een kleine driekwarteeuw eerder had gedaan:

“Heer Gerit van der Bruggen, pastoor van Gemert, en heer Maximiliaan van Beeck, priester, getuigen eendrachtelijk dat Goort, de zoon van Goort van Lanckvelt, geboren van Gemert, aldaar nog

heeft wonen zijn vader en moeder, van wettige bedde, en zich heeft geabsenteerd uit Gemert voor ongeveer 3 1/2 jaar geleden, nadat hij vanuit Den Bosch uit de school gekomen was en naar *Duwaey* ter schole was gegaan, en daarna, van Duwaey gekomen, is hij gegaan naar Ludijck (Luik), naar een zekere meester Jacob Poelmans, notaris van de eerwaarde heer van het hof van Ludijck, om daar voor een jaar praktijk op te doen. Goort heeft vanuit Luik nog geschreven.”⁷⁷

Een andere Gemertenaar kreeg in januari 1786 een beurs uit de fundatie van de weledele heer Laurentius Coolen, in het grootcollegie van de universiteit van Leuven gefundeerd. De vrome en eerbare jongeling Henricus den Dubbelden kon zo filosofie en pedagogie gaan studeren en zou het later tot bisschop brengen.

Vergeetachtigheid of te weinig bedenktijd? Gheret, de natuurlijke zoon van Jacop Hoeben, verwekt bij Jenneke dochter van Gheret Sloetmakers, deed afstand van een huis ten behoeve van Aert Andries van Wijnboom, waarschijnlijk zijn stiefvader. “Wraak noch opspraak zullen nu nog een rol spe-

len," staat er bij. Gedateerd 9 januari, 9 uur voor de noon, 1554. De volgende akte vertelt ons dat genoemde Gheret toch óók ten behoeve van zijn moeder Jenneke van het huis afziet. Gedateerd 9 januari, maar nu na de middag! Agnes Lucassen liet in 1592 vastleggen dat haar dochters Merike en Gertruij "natuurlijk verwekt waren door Peter Lamberts". Een leuk zinnetje, want de klemtoon is heel bepalend. Benadrukken wij het woord 'natuurlijk' dan ontstaat het idee dat Peter Lamberts her en der hele ritsen nakomelingen verwekte. Spreken we de zin vlak uit, dan is er meer het gevoel van ja, die Agnes en Peter hoorden zo bij elkaar, allicht dat die samen wat kinderen op de wereld hebben gezet. Aan het verwekken van kinderen kwamen Jan van Doeren en zijn vrouw Eurentiana Deckers vermoedelijk niet meer toe. In 1718 vroeg Jan aan de schepenen om zijn vrouw te mogen *sequestreren* (in bewaring te stellen), met als reden het kwade gedrag van Eurentiana. Ze scheen veel te drinken en dan te tieren en te razen en Gods heilige diensten te veronachtzamen. Anna, de weduwe van Reijner Rutten, getuigde in 1595 over een bedrag van 50 gulden, dat jaren eerder wel of

niet zou zijn betaald door haar zuster Jenneke aan een derde persoon. Anna onderstreepte haar bewering door te zeggen dat ze dat geld destijds nog twee dagen in haar vilthoed had gedragen!⁷⁸

Je kind als deel van een betalingsregeling! Jan Peeters kocht in 1627 het huis naast het Esdonks kapelleke van zijn zwager Peter Wijnen, maar kon blijkbaar de financiering niet rond krijgen. Daarom nam hij het *derdalf* (=twee-een-half) jaar oude kindje van Peter voor vijf jaar in huis. De kost, drank en kleren voor dat manneke waren de aflossing voor de lening.⁷⁹

Je kind als eeuwige student! Maijke van Oudenhoven gaf haar zoon Huijbrecht haar huis aan de Heuvel, nog een huis in Bakel, en al haar meubels, linnen en wol. Dit omdat haar andere zoon Jan zijn portie in overvloed had genoten: Maijke had hem "al vijf jaar aan de studie gehouden".⁸⁰ In 1687 bemoeide de ontvanger-generaal der gemene landsmiddelen zich met een gedwongen verkoop in Gemert. Deze hoge piet bij de belastingen was onmiskkenbaar de verpersoonlijking van de onverzadigbaarheid der belastingdienst. Hij heette namelijk Simon Lintworm!⁸¹

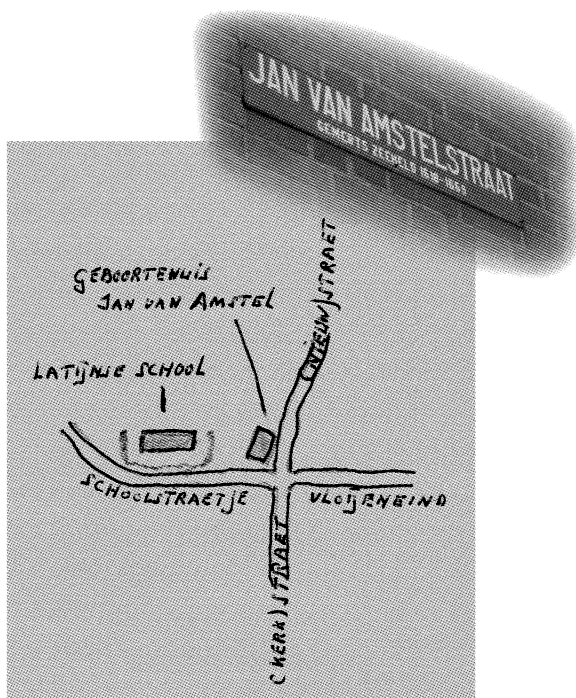

Wegdromen bij de volgende akte:

“Op de 19^e september 1634 heeft de heer pastoor als rector der Latijnse school, met instemming van Hilleke, de weduwe van Henrick van Ampstel en haar kinderen, vier palen gestoken aan de schoolgracht naast het erf van Hilleke. De eerste paal bij de hoek van de hof van Hilleke noordwaarts, de tweede paal aan dezelfde hoek van dezelfde gracht, de derde paal recht tegenover de schooldeur en de vierde paal bijna aan de hoek van de gracht naast het erf van Jan Willems Damen.”

Wegdromen? Bij zo'n saaie akte?

Jawel, want één van die genoemde kinderen van Hilleke was toevallig wel Jan van Am(p)stel, toekomstig zeebonk en vice-admiraal. Die heeft natuurlijk als kleine vent met z'n klompen, voorzien van z'n in tweeën gescheurde *tesnuz-zik* bij wijze van zeilen, in de gracht achter d'n hof van zijn ouderlijk huis vast de vlootbewegingen geoefend die hem later, véél later een straatnaam in Gemert hebben opgeleverd.⁸²

Het gebiedje waar de jonge Jan van Amstel opgroeide en zich voorbereidde op de status van zeeheld. (Foto: SvW)

Rekenen met gegevens uit de schepenakten kan óók. Een machtiging die op 27 juli 1573 voor de schepenen van Wezel, in het huidige Duitsland en van die echoënde burgemeester, werd afgegeven, diende in Gemert op 29 juli 1573 als bewijsstuk. U en ik berekenen: de afstand Wezel-Gemert (83 kilometer) viel in twee dagen te overbruggen.

Kon Simon Claessen ook rekenen?

We hopen het voor deze dorpsgenoot van vier eeuwen geleden. Hij reisde in 1620 vanuit Gemert naar Keulen en schafte daar voor 600 Keulse daalders

aan robijnen aan. Daar kocht je in die jaren ook twee huizen voor!⁸³

Simon zal z'n robijnen niet op de maandagse markt in Gemert te koop hebben aangeboden. De bepalingen rond die markt waren streng! Een inwoner van Venraij zag z'n drie karren "gearresteerd", vanwege het plakkaat van de Landcommandeur *rakende de maandagse markt*.⁸⁴

Dat van het één soms het ander kan komen, was in november 1649 al een dooddoener van jewelste. Het bijbehorende verhaal is niettemin alleraardigst. Een Gemertse paardeneigenaar ging in Oploo zijn paard verkopen. De aspirant-koper wilde eerst een proefrit maken en keerde - het verhaal kan zo in de komende maandageditie van het Eindhovens Dagblad – niet terug. Naspeuringen leverden het verhaal op dat het paard ergens in Sint-Anthonis stond gestald. Nog intensiever speurwerk leidde tot de vaststelling dat ene Lucas Aerts met het paard de Peel in was 'gevaren' om er een kar hei te halen, maar dat wel op Gemerts grondgebied had gedaan. De Gemertse schout, borgemeesters, schepenen en Peelmeesters trokken dat op hun eer en gingen ter plekke een kijkje

nemen. Zij kwamen tot de conclusie dat het paard was uitgespannen 14 roeden (een meter of 70, 80) binnen de grens van Gemert. Dat viel te zien aan een grote kuil aldaar. De Gemertse bestuurders stelden dan ook met boosheid vast dat het grondoppervlak van de gemeente van Gemert *merckelijck* was verminderd!⁸⁵

Die paardendief nam overigens een groot risico! De straf voor Cornelis Jochems, die in 1672 in Gemert veroordeeld werd vanwege paardendiefstal, luidde "geseling, brandmerking en verbanning gedurende 25 jaar". Bovendien moest hij beloven, eenmaal uit de gevangenis en "buiten banden van ijzer", op geen enkele wijze wraak te willen nemen. En dát nu heeft hij blijkbaar wel gedaan, want twee jaar later werd Cornelis, na "scherpe examinatie" (marteling) en bekentenis, veroordeeld. Hij zou in de *coorde worden gestraft* (opgehangen). Drie maanden later werd zijn weduwe Maijke, vanwege de misdaden van haar man, tot levenslange verbanning uit Gemert veroordeeld...⁸⁶

De onschuldige animositeit tussen de *Rooj* en de *Gruun*, de twee schuttersgilden van Gemert, zal door de

schepenprotocollen niet uitgroeien tot pure vijandschap. Immers, het aantal vermeldingen met betrekking tot het St. Jorissgilde en die aangaande het St. Antonius- en St. Sebastianusgilde is redelijk in evenwicht. Dat ik uit het aanbod iets kies dat over het St. Joris gaat heeft echt niet met enige voorkeur te maken – ik kijk wel uit – maar gewoon met de herkenning van een collega. Bij het napluizen van de nalatenschap van Thomas van den Eijnde in december 1748 (zijn vrienden en erfgenamen waren in *verre afgelegentheid* en daarom keek de drossaard de spulletjes van de overledene na) bleek namelijk overduidelijk dat Thomas het archief beheerde van zijn gilde: hij had een zilveren St. Jorisschild, was in het bezit van de rekeningen “rakende de schutterij van Sint Joris” en beheerde de vernieuwde kaart (vergunning) die landcommandeur Wassenaar in juli 1691 aan het gilde had gegeven.⁸⁷

Daar was een onbekende baron die enige tijd, met zijn vrouw en kinderen, domicilie heeft gehad in Gemert en daar in december 1772 ook overleed. Wijlen de hoogedelwelgeboren heer Joseph de Bock liet uiterst dure spullen na – veel marmer, schilderijen,

Wij, drossaard en schepenen van de Vrije Heerlijkheid Gemert, hebben met octrooij van onze genadige soeverain verkocht aan Arnold Mikkers een perceel gemeentegrond aan de Schutsboom. De bijbehorende last is: op de Gemertse kermis den vogel te laten schieten. Wel dient de kapitein van een van de beide gilden drie maanden tevoren het schieten aan te kondigen (24 oktober 1793).

porselein, juwelen, galanterie, een vierwielige *berline* en zelfs zijn eigen knielbank in de kerk – maar tegelijkertijd ook ongelooflijk veel schulden.⁸⁸ Naast de complete middenstand van Gemert hadden ook zijn knecht, zijn dienstbode, de chirurgijn, de dokter, de broeders van Padua, de bode van Helmond, de vrachtrijder, de pakendrager, de kostler, de pastoor en de timmerman die zijn doodskist timmerde nog geld tegoed van deze arme edelman.

Het bekende *déjà vu*-gevoel kreeg ik bij het lezen van een akte uit 1542. Ik heb namelijk een groot deel van mijn jeugd in Amsterdam gewoond, en als je daar met je fiets per ongeluk over

de tenen van een (forse) medestad-
bewoner reed, dan sprak zo iemand:
"Sal ik jouw es effe het Binnengasthuis
inrammen?" Nu die akte uit 1542:

"Rut Vreijnssen van Oerle, geslagen
en gekwetst door Bartholomeus die
Molder en dientengevolge krank
in bed liggend in het Gasthuijs
te Gemert, heeft niettemin
Bartholomeus zijn misdaad kwijtge-
scholden."

*De Haageik in vroegere tijden. Ooit stond aan de linkerkzijde
het oud(st)e gasthuis van Gemert.*

*Het Gasthuis dat Gemertenaren (mits minstens tegen de
50 jaar oud) nog kennen van zelf-gezien-hebben, in de
Nieuwstraat, naast het voormalige postkantoor.*

EPILOOG

Een dagelijkse reis terug in de tijd, een teletijdmachine. Zo beschouw ik de combinatie van mijn tekstverwerker, de stapel kopieën van een R-deel van de protocollen, mijn opkamertje en het wegdromen zoals je dat bij sommige mededelingen uit het verleden nu eenmaal doet. Ik heb het Gemert van eeuwen her door en door leren kennen. Hoe het eruit zag, wie er woonden, de dagelijkse besognes en de uitzonderlijke gebeurtenissen. Ik wist bij wie er Delftsblauwe schotels en kannen op de schouw stonden, en wie een koeketel boven het vuur had hangen, hoeveel deuren de kast in de woonkamer had, en of er ruzie in de familie of met de burens was. Ik deelde in vreugdevolle en verdrietige voorvallen, maakte me met de dorpsbewoners van toen boos over onrechtvaardigheden als molendwang en brandschattingen, boos ook op de naburen van Aarle, Rixtel en Beek, die elke keer het de Snelle Loop overgestoken Gemertse vee afpakten. Ik wandelde met de bestuurders van Gemert de 'Pedel' in om met hen, staande bij de (grens)palen 'boven' Handel, een kwestie te beslechten aangaande de

limiet tussen Gemert en Boekel. Ik wist, net al iedereen toentertijd, dat de kerktoren van Sint-Anthonis altijd hét ijkpunt was als het ging om de afpalingen in de Peel. Ik onderhandelde samen met schepen-president Willem van Hout en senior-sche-

Akkoord, gesloten met Erp op 17 oktober 1749, over het maken van een nieuwe brug over de rivier de Aa:

1. Erp zal door de heide aanleggen een heerbaan of dijk ter breedte van 40 Bossche voeten, bij de aansluiting met de brug moet de weg 1 voet hoger zijn dan de brug.
2. Erp legt ook de brug, 50 voet lang, 14 voet breed, bestaande in twee hoofden met haar vleugels en met vier watergebinten, en met bekwaame leuning.
3. Gemert en haar inwoners zullen voor hun personen, beesten, paarden, rijtuigen en goederen ten eeuwig dagen vrije passage hebben.
4. Gemert draagt 350 gulden aan de bouwkosten bij.
5. Gemert maakt de dijk aan Gemertse zijde op de breedte van 34 voet en op de hoogte van de nieuw te bouwen brug.

pen Peregrinus Verhofstadt met de bestuurders van Erp over de bouw van een brug over de Aa. Geloof me, we hebben eruit gehaald wat er inzat!

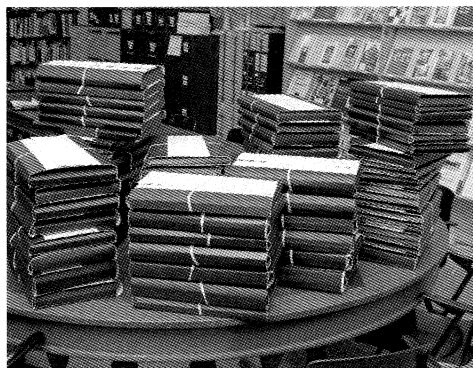
Als een inwoner een tijd lang niet werd vermeld, en dan toch weer opdook, dan constateerde ik met plezier: "Hé, jij leeft toch nog." Wat natuurlijk onzin is: de persoon in kwestie is al eeuwen dood. Maar hoe dan ook, ik wandelde door het Gemert van de 15e, 16e, 17e en 18e eeuw, elke avond een uurtje, jarenlang, en ik keek met kleine-kinderen-verwondering om mij heen! Ik ben een bevoorrecht mens!

Ik hoop dat ik u door dit artikel een beetje heb kunnen laten delen in dat voorrecht!

DANK

Ik ben veel verschuldigd aan de genealogische werkgroep van Heemkundekring "De Kommanderij Gemert". Al in de jaren '90 trokken leden van die werkgroep naar het Rijksarchief in Den Bosch, om kopieën van de originele protocollen te maken. En de laatste jaren heeft met name Wim Jaegers heel wat uren achter de kopieermachine doorgebracht om mijn nimmer aflatende honger naar nóg meer folio's te stillen. Ook Wim van de Vossenbergh heeft veel werk gehad met het inbinden van de transcripties en indices en het archiveren van al de kopieën van de originelen. Hulde en dank!

Alle kopieën van de schepenprotocollen en de banden met transcripties+indices bijeen. (Foto: Ad Brökling)

NOTEN

In het algemeen verwijs ik naar de drie artikelen met veel leuke krenten uit de protocollenpap die eerder in "Gemerts Heem" zijn verschenen, namelijk in jaargang 39 (1997), blz. 88-94 en blz. 131-140, en in jaargang 42 (2000), blz. 1-9.

- ¹ Helmonds schepenprotocol, 1500-1677, ruim 27.000 akten, ongeveer 100.000 namen van personen. Gemerts schepenprotocol, 1473-1810, 29.539 akten, 80.200 namen van personen.
- ² Rechtelijk Archief Gemert 138, akten 44-47.
- ³ Een willekeurige tweede klinker in het middelnederlands verlengde de eerste klinker: Oirschot > Oorschot, Nuenen > Nuunen.
- ⁴ R120-307
- ⁵ R107-443
- ⁶ R109-303
- ⁷ R112-1311
- ⁸ Zie Ad Otten, Oude landmaten in Gemert, in: Gemerts Heem, jg. 1989, 33-45.
- ⁹ Zie Gemerts Heem 1984-04, pagina 128.
- ¹⁰ R112-728/968
- ¹¹ R109-605
- ¹² Simon van Wetten, Molendwang in Gemert? in: Gemerts Heem, jg. 38, 80-94.
- ¹³ R99, akten 1091 t/m 1098
- ¹⁴ R150-173
- ¹⁵ R112-1387
- ¹⁶ R111-302
- ¹⁷ R128, akten 307 t/m 344
- ¹⁸ SvW, Grensconflict zonder limieten (Gemert, 1995).
- ¹⁹ R146-160: in een procuratie geschreven door notaris Everardus Verbruggen in 's-Hertogenbosch, mei 1758. Die notaris maakte overigens een behoorlijke fout: Gemert was een Vrije Heerlijkheid van de Duitse Orde. Wat onverlet laat dat die Keizerlijke en Koninklijke Majesteit het op zich had genomen om die Vrije Heerlijkheid door dik en dun te beschermen.
- ²⁰ Zie bijvoorbeeld R111-962
- ²¹ SvW, Inhuldiging of inauguratie, in: Gemerts Heem, jg. 47, 2005, 6-9.
- ²² SvW, Berouwvolle zondaars in de file, in: Gemerts Heem, jg. 2005, 19-23.
- ²³ R104-307/308
- ²⁴ Zie Gemerts Heem 2005-04, pagina 12-18.
- ²⁵ R110-585/933

- ²⁶ R111-519
- ²⁷ R112-722
- ²⁸ Verordening tegen het 'taeffelen', gedateerd 5 februari 1696, ondertekend door landcommandeur Van Wassenaer. Zie ook SvW, Van Tafelen en Toffelen, in: Gemerts Heem, jg. 37, 1995, 9-14. Zie ook R96-250 en R99-747, en voor de heesterroof R110-932/997.
- ²⁹ Zie bijvoorbeeld R102-61 en 141
- ³⁰ R158-105/108/123, R159-49/78/215/220, R160-173/174/175, R161-37/54, R164-212.
- ³¹ R110-813
- ³² R129-7: In de nalatenschap van Jan Peters van Gemert wordt o.a. een slecht bed opgevoerd, slecht omdat soldaten de veren eruit hadden gehaald, 16 juni 1719.
- ³³ R118-718
- ³⁴ R144-183
- ³⁵ Zie ook SvW, Stempeltje, in: Gemerts Heem, jg. 45, 2003, 29-30.
- ³⁶ R110-106
- ³⁷ R120-217
- ³⁸ R99-534
- ³⁹ R105-868
- ⁴⁰ R99-178, december 1501
- ⁴¹ R109-105
- ⁴² R118-402/403
- ⁴³ R98-29
- ⁴⁴ R121-52
- ⁴⁵ R134-37, inventaris opgemaakt d.d. 10 februari 1733.
- ⁴⁶ R114-333
- ⁴⁷ R97-408
- ⁴⁸ R100-203
- ⁴⁹ R107-348
- ⁵⁰ R118-305
- ⁵¹ R104-267
- ⁵² R110-578
- ⁵³ R111-950
- ⁵⁴ R112-837
- ⁵⁵ R11273
- ⁵⁶ R106-460
- ⁵⁷ R110-935
- ⁵⁸ R110-482
- ⁵⁹ R128-345: ook nog een tinnen waterpot gemerkt M.L., een pint gemerkt J.W., een halfpint gemerkt M.J., een tinnen kommeke gemerkt M.L., een slaaplaken gemerkt M.P., zes servetten gemerkt G.C., "craneoogen" handdoeken gemerkt G.C., een pelle servet gemerkt M.L., een handdoek gemerkt F.V.H., twee slaaplakens gemerkt G.V.H., een paar oorfluwijnen gemerkt M.L., schotels gemerkt met C.S.S., V.H.G.C. en met J.J..W.G., drie tinnen telloorkens gemerkt W.J. en een tinnen zoutvat, boven gemerkt met M. en onder met U.H.

- ⁶⁰ Zie: Frans Slits, Laurentius Torrentinus, drukker van Cosimo, hertog van Florence (Gemert, 1995).
- ⁶¹ R111-816
- ⁶¹ R112-722
- ⁶³ R132-62: ...alhier in 't Sleutelbosch neven de graeff neven de Rosmolen en het molenhuis...
- ⁶⁴ R110-1155
- ⁶⁵ R106-415
- ⁶⁶ R153-229
- ⁶⁷ R106-438
- ⁶⁸ R106-289/290
- ⁶⁹ De volledigheid gebiedt te vermelden dat er meerdere Dijkstraten in Gemert waren, bijvoorbeeld ook tussen Boekent en Heuvel (wellicht de huidige Broekstraat).
- ⁷⁰ R128-221
- ⁷¹ R154-205/206/255
- ⁷² R129-5/32/115/126/242/272, R132-135, R136-66/71. Zie verder het artikel van Ad Otten over Willem Franciscus Cox, in *Gemerts Heem* 1992, nr. 1, pagina 4-7.
- ⁷³ R110-971: testament van Reinder Rut Hubrechts, 30 maart 1579.
- ⁷⁴ R96-88+98: Jan Krettenborch heeft bekend geladen te hebben een zak zout en hij heeft beloofd en gezworen dat hij die zak nergens anders dan bij hem thuis en onder zijn nageburen van St. Anthonis en Oploo gebruiken zal, 31 mei 1480.
- ⁷⁵ R103-204
- ⁷⁶ R104-440
- ⁷⁷ R110-959. Zie ook: Henk Giebels & Frans Slits, *Georgius Macropedius, leven en werken van een Brabantse humanist* (Tilburg, 2005).
- ⁷⁸ R111-482
- ⁷⁹ R114-164/166
- ⁸⁰ R120-133
- ⁸¹ R122-110
- ⁸² R114-799
- ⁸³ R113-686
- ⁸⁴ R124-84
- ⁸⁵ R118-404/405
- ⁸⁶ R120-145/146/280/281
- ⁸⁷ R143-11. Uit de inventaris blijkt dat Thomas van den Eijnde ook zeer belesen was (hij bezat een zéér uitgebreide bibliotheek), en dat hij weefgetouwen verhuurde.
- ⁸⁸ R151-192/195. Deze De Bock is – ik wil dat met het oog op het aantal van vierennegentig schuldeisers uitdrukkelijk stellen, géén familie van mijn vrouw, Bernadette de Bok.

Uitgaven Heemkundekring “De Kommanderij Gemert”

Boekenreeksen met onderwerpen op het gebied van de plaatselijke geschiedenis, dialect, volkskunde, archeologie e.d. onder redactie van Ad Otten (hoofdred.), Anny van de Kimmenade-Beekmans, Ton Thelen, Jan Timmers, Wim Vos en Simon van Wetten.

Bijdragen tot de geschiedenis van Gemert

- nr.1 A Otten, 100 jaar bejaardenzorg, 1977. (uitverk.)
- nr.2 P vd Elsen, De Komschool, geschiedenis van het LO in Gemert, 1978 (uitverk.)
- nr.3 H Giebels, Georgius Macropedius 1487-1558, 1978 (uitverk.)
- nr.4/5 M vd Wijst ea, Beknopte Geschiedenis van Gemert, 1980 (uitverk.)
- nr.6 A Otten, Gemert Mei 1940, 1980 (uitverk.)
- nr.7 P Lathouwers, Gemerts Nieuws 1881-1900, 1981 (uitverk.)
- nr.8 P vd Elsen, Esdonk, geschiedenis van een kapelgehucht, 1981 (uitverk.)
- nr.9 P Lathouwers ea, Dor hedde de Skut, geschiedenis van Gemertse gilden, 1982 (uitverk.)
- nr.10 P vd Elsen, Boerenapostel Pater Gerlacus van den Elsen, 1853-1925, 1983
- nr.11 Harmonie Excelsior, Harmonie Excelsior in woord en beeld, 1984 (uitverk.)
- nr.12 S Hoeymakers, Houtvesterij de Peel, 1986, 2e druk 1987 (uitverk.)
- nr.13 A Otten, De vestiging van de Duitse Orde in Gemert 1200-1500, 1987 (uitverk.)
- nr.14 T Thelen (red), Commanderij Gemert, Beeldend Verleden, 1990 (uitverk.)
- nr.15 J vd Kimmenade-Beekmans, Van Pesthuis tot Wijkgebouw, 1991
- nr.16 A Otten, Alles te koop - geschiedenis van de middenstand in Gemert, 1992
- nr.17 K vd Heijden ea, Mortel Ons Dorp, 1992
- nr.18 JM vd Kimmenade-Beekmans, Gemert bezet - Gemert bevrijd, 1994
- nr.19 F Slits, Laurentius Torrentinus, 1995
- nr.20 M Verbruggen, Welk een lofbaerlijk werk - Gemertse orgelbouwers, 1995
- nr.21 S v Wetten, Grensconflict zonder limieten, 1995
- nr.22 A Augustus-Kersten, Mannen van onbesproken gedrag, 1996
- nr.23 WJ Vos en MA vd Wijst, Gemerts Woordenboek, 1996 (uitverk.)
- nr.24 B v Berlo, En ons moeder skrûwde... Gemertse jongens in Indonesië, 1997
- nr.25 H Giebels, De Gemertse weversopstand van 1849, 1999
- nr.26 A Otten, Elke seconde telt - 400 Jaar Brandweer Gemert (1600-2000), 1999
- nr.27 T Thelen (red), Het Hooghuis te Gemert, 2001
- nr.28 R de Haas, Enkele reis Indië – Gemert, 2001 (uitverk.)
- nr.29 JM vd Kimmenade-Beekmans, Kasteel bezet - kasteel bevrijd, 2005

Busselkes

- nr.1 A Otten ea, De bouw van de kerk in Mortel, 1979 (uitverk.)
- nr.2 N Bout ea, Gedaachte en Gedeechte, 1979 (uitverk.)
- nr.3 P vd Elsen ea, Het dagboek van Meester Derks, 1980 (uitverk.)
- nr.4 P vd Elsen ea, Lager Onderwijs in Handel, 1980 (uitverk.)
- nr.5 M Verbruggen, Mis met drie heren, Thomas, Jan en Servaas Verhofstadt, 1980 (uitverk.)
- nr.6 P Vos ea, Gemertse handwever, zijn vaktaal en dagelijks leven, 1981 (uitverk.)
- nr.7 G v Hooff, Johan Prinzen (1784-1864) en de Gemertse Textielnijverheid, 1981 (uitverk.)
- nr.8 P vd Elsen, 60 Jaar Jongerenorganisatie - RKJB 1922 - KPJ 1982 (uitverk.)
- nr.9 C de Bruijn ea, 50 Jaar Protestantse Gemeenschap in de Peel, 1986 (uitverk.)
- nr.10 A vd Elsen, De Muze gediend; Gemerts Gemengd Koor 1947 - 1987, 1988
- nr.11 A Otten, Gemert en de Post, 1988 (uitverk.)
- nr.12 T Thelen ea, Aan de Arbeid, 1989 (uitverk.)

Gemert in Beeld

- nr.1 P Lathouwers, Oude prenten Handel, Mortel, Elsendorp, Gemert, 1983 (uitverk.)
- nr.2 T vd Ven-Mols en C. Rooyackers-Gerrits, Gîmmersse Negossie, 1987 (uitverk.)
- nr.3 T Thelen, Gemert Monumentaal, toeristische gids Gemertse monumenten, 1993
- nr.4 A Otten, Kasteel Gemert, 1995 (uitverk.)
- nr.5 W Rovers en B van der Berg, Scouting Willibrordus Gemert 1946-1996, 1996.
- nr.6 P vd Elsen, Het land van de boerenapostel, 100 Jaar NCB Gemert, 1996
- nr.7 T Thelen, Sint Jans Onthoofding Glas-in-lood, 1999
- nr.8 W Vos, Gids Boerenbondsmuseum Gemert, 2000 (uitverk.)
- nr.9 A Otten, Anekdotisch bankboek: Van halve cent tot Gemertse gulden, 2002
- nr.10 J Timmers, WvdVossenbergh, RvdBroek, Boerderijen kijken Gemert-Bakel, 2003
- nr.11 T Thelen, In volle glorie - de kerk van Sint-Jansonthoofding te Gemert, 2003
- nr.12 A v Zeeland en S v Wetten, De Doonheide tussen keske en kapelleke, 2004
- nr.13 P Lathouwers, In eeren ende oirbaer onser vrouwe te Haenle.
Kerk en bedevaart in Handel, 2005
- nr.14 T Thelen en W v Lierop, Langs velden en wegen.
Monumenten van devotie in Gemert-Bakel, 2006

Gemertse Bronnen

- nr.1 W Jaegers ea, Regesten Vrederegerecht Kanton Gemert 1811-1838, 1993 (uitverk.)
- nr.2 W Ivits ea, Stammen alle Gemertenaren af van Karel de Grote? 1993 (uitverk.)
- nr.3 J Timmers en P vd Elsen, Het Landboek van Gemert, 2003
- nr.4 P vd Elsen en J Timmers, Hoofdgeldregisters van Gemert, 2003